

İstanbul Heybeliada Sanatoryumu

Yrd. Doç. Dr. Mahmut Gürkan

1956 yılında doğdu. İstanbul Erkek Lisesi'ni ve 1980'de İstanbul Üniversitesi Çapa Tıp Fakültesi'ni bitirdi. 1987 yılında aynı fakültede uzmanlık eğitimini tamamlayarak Radyoloji Uzmanı oldu. Yine aynı kuruluşta çalışarak 2004 yılı Ekim ayında emekli oldu. 2006 yılında Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine başlayarak akademik yaşama geri döndü. Halen Bezmialem Vakıf Üniversitesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Başkanı olan Gürkan, evli ve bir erkek çocuk babasıdır.

Yrd. Doç. Dr. Tümer Ulus

1955 yılında Karabük'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamlayan Ulus, 1974 yılında İstanbul Erkek Lisesi'ni ve 1980'de Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi. 2003 yılında İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı'nda Doktorasını tamamladı. 2009 yılında aynı bölümde yardımcı doçent kadrosuna atanarak çalışmalarını sürdüren Ulus, evlidir ve bir çocuk babasıdır.

Cumhuriyetin kuruluşunu takiben sağlık alanında başlatılan büyük sağlık atılımı kapsamında öncelik verilen konulardan biri de bulaşıcı hastalıklarla mücadele oldu. Dönemin en korkutucu bulaşıcı hastalıklarından biri olan veremle, bir yandan yurt sathına

yayılan derneklerle mücadele edilirken, diğer yandan da müzmin hastalığı olanlar için uygun iklim koşulları olan bölgelerde sanatoryumlar açılması kararlaştırıldı. Sağlık Bakanlığı (O zaman ki adı ile "*Sihiye ve İctimai Muavenet Vekâleti*"), Türkiye'de kurulması planlanan ilk sanatoryum için, İstanbul Heybeliada'da Çamlımanı'nın çevresindeki, dik yamaçlardan denize ba-

kan, çam ağaçlarının çevrelediği, temiz havalı Yeşilburun bölgesini ve burada bulunan, "*Muhacirin İdaresi*" tarafından işgal edilmiş bir binayı uygun görmüştü (Bkz. Resim 1). Bu bölge, o dönemlerde verem hastaları için en yararlı tedavilerin uygulanabileceği iklim koşullarına sahipti. Yeşilburun'da sanatoryum olması öngörülen yapı, 1. Dünya Savaşı sıralarında *Harbiye Mek-*

tebi Komutanı olan Vehip Bey tarafından Harp Okulu öğrencileri için nekahethane olarak yaptırılmış, sonradan bir süre "Bahriye Müzik Mektebi" olarak kullanılmış, bir ara da esir alınan İngiliz generali Tawshand'in ikametine tahsis edilmişti. 1923 yılında Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi tarafından görevlendirilen Dr. Fevzi (Özet) burayı askeri sanatoryum olarak kullanmak istemiş, ancak o sıralarda göçmenler arasında verem hastalığının yayılması üzerine bina Muhacirin İdaresi'ne devredilmişti (1).

Sanatoryumun kurulması görevi ilk olarak verem hastalığı konusundaki çalışmaları ile tanınan Dr. Reşat Rıza Bey'e verildi. Ancak o, daha fazla bir tahsisat ile Şişli'de gelişmiş bir hastane yapılmasını önermiş ve önerisinin imkânsızlıklar nedeniyle kabul edilmemesi üzerine de bu görevden çekildi. Bunun üzerine Bakanlık, o sıralarda Haydarpaşa İntaniye Hastanesi Başhekimisi olan Prof. Dr. Server Kamil Bey'i (Tokgöz) ek görev ile vekâleten Heybeliada Sanatoryumu Başhekimliğine, Dr. Tevfik İsmail'i (Gökçe) de uzman hekimliğe atadı.

Yeni görevliler 15.08.1924 tarihinde işe başladıklarında, Muhacirin İdaresi'nden geri alınan iki katlı yapı kullanılamaz durumdaydı. Bu nedenle sanatoryumun açılışı iki buçuk ay gibi kısa bir sürede gerçekleştirilen tamirat sonrasında, 01.11.1924 günü yapıldı. Hasta kabulüne başlayan sanatoryumun üst katında biri kadınlara, diğeri erkekler ayrılacak sekizer yataklı iki koğuşu vardı. Alt kat ise idare ile hekim ve memurların ikametlerine ayrılmıştı. Sanatoryumun kurulduğunda büyük emeği olan Prof. Dr. Server Kamil'in (Tokgöz) on ay kadar görev yaptıktan sonra ayrılarak asli görevine dönmesi üzerine, o sırada uzman olarak görev yapan Dr. Tevfik İsmail (Gökçe) başhekimliğe atandı.

Gelişme yılları

Dr. Tevfik İsmail'in (Gökçe) yönetiminde giderek gelişen sanatoryumda yeni servis ve laboratuvarlar açılarak daha geniş bir kesime hizmet vermeye başlandı. İlk olarak 1928 yılında başlatılan ve 1931 yılında tamamlanan bir istimalak ile sanatoryum arazisi genişletildi. Daha sonra üst tarafta bulunan bir çamlık ve bostan da sanatoryuma katıldı. Hükümetin verdiği büyük destekle (bkz. Resim 2) yapılan eklentiler, yeni pavyonlar ve görevlilerin özverileri ile sayesinde verilen hizmet çeşitlendirildi, yatak sayısı her geçen yıl arttırıldı. 1939 yılına gelindiğinde yatak sayısı 370'e ulaşmıştı.

1945 yılında Sağlık Bakanı Dr. Hulusi Alataş'ın meclisten gerekli tahsisatı çı-

karma olanağını bulması ile hastanenin yatak sayısını iki misline çıkaracak yeni bir pavyonun inşası için gereken kaynak sağlandı. Yeni pavyonun mevcut binalardan oldukça uzakta olması uygun görülmekteydi. Bunun için yolun karşı tarafında kalan, denizden 60 metre yükseklikte, çamlar içinde Değirmentepe olarak bilinen mevki seçildi. Böylece birbirine nispeten uzak konumda iki farklı kompleks ortaya çıkacaktı. Bu nedenle önceki bloğa A-Blok, yeni yapıları da B-Blok adları verildi. Bakan Alataş'ın inşaatın Kızılay Derneği tarafından ihale formalitelerinden uzak olarak yapılmasını sağlayan bir yasal düzenleme çıkartması sayesinde, yapımına 1945 yılında başlanan B-Blok kısa sürede tamamlanarak 1946 yılında bitirildi ve 01.01.1947'den itibaren de yeni tesiste hasta kabulüne başlandı. Böylece mevcutlara ilâveten, yeni 232 yatak daha kazanılmış oldu. Bu arada A ve B Bloklarındaki mutfak, kiler, elektrik, kalorifer, kullanma ve atık su, çöp toplama ve yok etme gibi altyapı tesisleri günün koşullarına göre yenilenerek, tesislerin kurulu bir düzen içinde işletilmesi sağlandı (3).

Bu yapıların yanı sıra B-Blok çalışanlarının yatıp kalkmasını sağlayacak bir bölüm ile veremden iyi olmuş hastaların rehabilitasyonunda görev alacak yardımcı hemşirelerin eğitileceği bir okul açılması planlandı. Dönemin Sağlık Bakanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, hastalık ve maluliyetleri nedeniyle eski işlerini yapmayacak hale gelenlere, yeteneklerine göre başka alanlarda hafif işlerde çalışma olanağı sağlayacak bir rehabilitasyon merkezi yapımında kullanılmak üzere 1953 yılı bütçesinden bir tahsisat ayrılmasını sağladı. Bu projenin gereksiz formalitelerle geciktirilmemesi hızla sonuçlanabilmesi için de, alınan tahsisatın şartlı olarak İstanbul Verem Savaş Derneği'ne verilmesi karara bağlatıldı. Bu tahsisat ile 05.05.1953'te Heybeli Sanatoryumunda erkeklere mahsus 60 kişilik yatılı bir rehabilitasyon merkezinin inşasına başlandı. 1.05.1954'te inşaat bitirilerek merkez faaliyete geçirildi. Rehabilitasyon merkezi ile aynı projede yer alan yardımcı hemşire okulu da 30.04.1954 hizmete girerek veremle mücadelede yardımcı sağlık personeli yetiştirmeye başlandı. Okulun ilk mezunları olan 14 yardımcı hemşire 27.10.1955 tarihinde düzenlenen bir törenle diplomalarını aldılar. Aynı gün kadınlara tahsis edilen pavyona da Dr. Tevfik İsmail Gökçe'nin adı verildi (4).

Sanatoryumun en önemli uygulamalarından biri olan bu rehabilitasyon merkezinde işinin ehli ustalarca hastalara fotoğrafçılık, matbaacılık, ciltçilik, radyo tamirciliği, stenodaktilografi, mulaj, çorapçılık, saatçilik, elektrikçilik, yağlı

Sanatoryuma ayrılan bir ödeneye ilişkin hükümet kararı [2]

Hastanedeki bakım dillere destandı. İkinci Dünya Savaşı yıllarının kıtlık günlerinde dahi hastalara günde dört öğün yemek veriliyor, tavuk, piliç ve hindi gibi gıdalar mönüden çıkarılmıyordu. Sanatoryumun yokuşundan inince ulaşılan Çamlıman Koyunda sandal kiralayarak yaşamını sürdüren 84 yaşındaki Duran Sağlık, sanatoryumun altın çağını şöyle anlatmaktadır: "Başhekim Tevfik İsmail Gökçe'ydi. Hastayı gözünden tanırdı. Yolda giderken, 'Sen hastasın, hastaneye gel' derdi. Alman Başhemşire Katherina Thetter vardı. Çok disiplinliydi. Çok hasta gelirdi, ama çok iyi bakım vardı. Benim oğlum da verem olmuştu. Hastanede iki ay kalıp sağlığına kavuştu."

18.10.2009 tarihinde çıkan yangın sonucunda kullanılamaz hale gelen yapı

Sağlık Bakanlığı'nın 01.08.2005 tarihinde onayladığı bir kararla, Heybeliada Sanatoryumu lağvedilerek, kadroları ve tıbbi donanımları Süreyyapaşa Göğüs Kalp ve Damar Hastalıkları Hastanesi'ne nakledildi. Boşaltıldıktan sonra iki bekçi eşliğinde kaderine terk edilen binalar zamanla bakımsızlıktan çürümeye başladı. 18.10.2009 tarihinde, A-Blok çatısında bilinmeyen bir nedenle çıkan bir yangın sonucunda, kompleks kullanılamaz hale geldi. Böylece uzun yıllar verem hastalığına karşı verilen mücadelenin kilit taşlarından biri olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk sanatoryumu hazin bir sona ulaşmış oldu.

boyacılık ve saraçlık konularında teorik ve uygulamalı bilgiler verilerek, bunların tekrar meslek hayatına atılabilmeleri için çaba gösterilmiştir. Bu merkezde ayrıca haftada bir düzenlenen moral günlerinde, sinema gösterileri ve konser gibi etkinliklerle hastaların yaşama bağlılıkları arttırılmaya çalışılıyordu.

Sanatoryumun ilk açıldığı tarihten itibaren faaliyet göstermeye başlayan küçük laboratuvara ek olarak 1947 yılından itibaren bir biyokimya ve bakteriyoloji laboratuvarı ilave edildi. 1927 yılında, bir röntgen cihazı ile akciğer radyografileri çekilmekte idi. 1943 yılında alınan daha gelişmiş bir cihaz ile daha kapsamlı incelemeler yapılmaya başlandı. Ayrıca zamanla mikrofilm ve diş röntgeni çeken cihazlar, laboratuvarında faaliyete başladılar. 1953 yılına gelindiğinde bu laboratuvarında 375 bin 926 radyoskopik inceleme yapılmış ve 112 bin 707 akciğer filmi çekilmişti. Sanatoryumda 1949 yılından başlayarak solunum fonksiyon testleri, ayrıca 1950 yılında bronkoskopi ve bronkografi incelemeleri yapılmaya başlandı. Dr. Ahmet Refik Erem Türkiye'de ilk bronkografi uygulamasının Heybeliada Sanatoryumunda yaptığını belirtmektedir (5).

Her ne kadar ilk ameliyathane 1936 yılında 4. pavyonun üst katında inşa edilmiş olsa da, ilk ameliyathane başlaması, Haseki Hastanesi'nin cerrahi uzmanlarından Op. Dr. Avni Aksel'in haftada iki gün Heybeliada'da görevlendirilmesi ile 10.04.1937'den itibaren mümkün olmuştur. On yıl bu şekilde devam eden cerrahi çalışmalar, 1947 yılında Dr. Ahmet Erbelger'in, 1951 yılında da, Dr.

Siyami Ersek'in tam gün kadrolu çalışmaya başlamalarıyla ivme kazanmıştır. Böylece Heybeliada Sanatoryumu ülkenin ilk göğüs cerrahisi merkezlerinden biri haline gelmiştir. Cerrahi servislerin dışında, medikal tedavinin uygulandığı servislerde de küçük müdahalelerin yapıldığı kollaps üniteleri mevcuttu. Bu ünitelerde dönemin tedavi usullerinden olan pnömotoraks, pnömopertuan, ekstraplevral pnömotoraks ensüflasyonu, brit seksiyonu, kavern drenajı ve kavernostomi gibi müdahaleler gerçekleştiriliyordu. Bunların yanı sıra, 1937 yılından itibaren hastaların diş tedavilerinin yapıldığı bir diş ünitesi de devreye girerek hastalara hizmet vermeye başladı.

Hastanedeki bakım dillere destandı. Başhemşire olarak çalışan yabancı personelden otuzlu yıllarda Anna Haace (6), ellili yıllarda Avusturyalı Katherine Thetter (7) gerek çalışanların eğitimi, gerekse bakım hizmetleri açısından disiplinli çalışmaları ile dikkati çekiyorlardı. İkinci Dünya Savaşı yıllarının kıtlık günlerinde dahi hastalara günde dört öğün yemek veriliyor, tavuk, piliç ve hindi gibi gıdalar mününden çıkarılmıyordu (8). Sanatoryumun yokuşundan inince ulaşılan Çamlıman Koyunda sandal kiralararak yaşamını sürdüren 84 yaşındaki Duran Sağlık, sanatoryumun altın çağını şöyle anlatmaktadır: "Başhekim Tefik İsmail Gökçe'ydi. Hastayı gözünden tanırdı. Yolda giderken, 'Sen hastasın, hastaneye gel' derdi. Alman Başhemşire Katherine Thetter vardı. Çok disiplinliydi. Çok hasta gelirdi, ama çok iyi bakım vardı. Benim oğlum da verem olmuştu. Hastanede iki ay kalıp sağlığına kavuştu (9)."

Hastanenin gelişmesine büyük katkıları olan Dr. Tevfik İsmail Gökçe 13.07.1955 tarihinde emekli olarak başhekimlikten ayrıldı. Yerine başhekimliğe getirilen hastanenin uzmanlarından Dr. Zülfü Sami Özgen de, 1977 yılına kadar devam ettiği bu görevi sırasında bakteriyoloji laboratuvarını modernleştirdi. Heybeliada Sanatoryumuna yetmiş yataklı bir servis, yeni bir eczane ve bir konferans salonu kazandırdı. Daha sonra başhekimlik görevini devralan Dr. Ahmet Refik Erem döneminde de gelişmeye devam eden Heybeliada Sanatoryumunda, 1990 yılında görev yapmakta 12 uzman ve 24 asistan tarafından, 3 bin 177 hasta toplam 700 yatakta yatarak, 13 bin 734 hasta ise polikliniklerde ayakta tedavi edilmiş, toplam 166 ameliyat yapılmıştı (10).

Heybeliada Sanatoryumu; akciğer veremi ve verem dışı akciğer hastalıklarının tıbbi tedavisinin yanı sıra her türlü akciğer hastalıklarına cerrahi müdahalenin yapılabilirdiği iki mükemmel ameliyathanesi; cerrahi, KBB ve diş servisleri; bakteriyoloji-biyokimya, röntgen, patoloji-sitoloji ve solunum fonksiyon laboratuvarları; eczanesi; yardımcı hemşire okulu ve rehabilitasyon tesisleri ile tam donanımlı bir göğüs hastalıkları ve göğüs cerrahisi eğitim ve araştırma hastanesi olarak uzun yıllar yurt sağlığına hizmet verdi. Bu kuruluşta, ülkemizde kalp cerrahisinin kurucusu sayılan Siyami Ersek başta olmak üzere çok sayıda yerli ve yabancı uzman hekim görev yaptı ve eğitim gördü.

Son yıllar

Seksenli yıllardan itibaren, daha önce Sağlık Bakanlığı tarafından karşılanan gıda, yakıt, elektrik ve su giderlerine yapılan desteğin kesilmesi sonucunda hastane yönetimi, gerekli bakım ve tamirati yaptırmakta zorlanmaya başladı. Dr. Ahmet Refik Erem'den sonra görev yapan Dr. Bülent Arman, Dr. Atilla Saygı, Dr. Melahat Kurutepe ve diğer başhekimlerin dönemlerinde eldeki imkânlarla yapılan bakımlarla hastane binaları ayakta tutulmaya çalışıldı. Ancak 17.08. 1999 depremi sırasında binalarda hasarlar meydana geldi. Çatılar hasar gördü, bacalar yıkıldı, sıvalar bloklar halinde döküldü ve duvarlarda çatlaklar meydana geldi. Oluşan hasarlara karşın can kaybı olmayan hastanede hastalar bahçelere taşındı ve geçici bir süre hasta bakımları bahçede yapıldı (11). Her ne kadar Bayındırlık Müdürlüğü'nden gelen heyet incelemeleri sonucunda "binanın hasar görmesine rağmen tehlike arz etmediğini" bildirirse de, diğerlerinden daha fazla hasar gören iki binanın bakım görmesi gerekmektedir. Bunun için gerekli olan finansman *İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası* tarafından karşı-

landı ve bu iki blok boşaltılarak 2001 yılında restore edilebildi.

Bununla birlikte hastanenin geleceği tartışma konusu olmaya başlamıştı. Sonunda buraya yapılacak yatırımın verimli olmayacağına kanaat getiren Sağlık Bakanlığı'nın 01.08.2005 tarihinde onayladığı bir kararla, Heybeliada Sanatoryumu Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi lağvedilerek, kadroları ve tıbbi donanımları Süreyyapaşa Göğüs Kalp ve Damar Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne nakledildi. Kapatıldığı tarihlerde, 100 kadarı doktor ve hemşire olmak üzere, 250 personeli ve 660 yatak kapasitesi olan bu emektar hastane 30.09.2005 tarihi itibarıyla, bir daha açılmamak üzere kapılarını kapattı.

O tarihlerde İstanbul Sağlık Müdür Vekili olan Uzm. Dr. Mehmet Bakar basına yaptığı açıklamada yapılan uygulamaya ilişkin şu bilgileri vermiştir: "*Kuruluşu, deniz yoluyla ulaşım mecburiyetinin bulunması ve konaklama masraflarının artışı özellikle düşük gelir grubundaki hasta potansiyelini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum, hastanenin günlük hasta başvurusu, yıllar içerisinde yatan ve ameliyat edilen hasta sayısındaki azalma ile dikkati çekmektedir. Bu durumun, görevli hekim ve sağlık personeli için de geçerli olduğu görülmektedir. Çünkü uzun yıllardan beri bu kurumda çalışan görevlilerin bir kısmının ayrılma talepleri ve yeni atamaların sağlanabilmesindeki zorluklar hizmeti aksatır hale getirmiştir. Ayrıca hastane bütçesinin gelir-gider dengesinin bozulduğu, negatif yönde geliştiği görülmektedir. SSK hastanelerinin devri sonrasında hastaların Süreyyapaşa Göğüs Kalp ve Damar Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne ulaşımının daha kolay olduğu ve fiziki mekânlarının yeterliliği de dikkate alınarak Sağlık Bakanlığı bu birleşmeyi onaylamıştır (12).*"

Boşaltıldıktan sonra iki bekçi eşliğinde kaderine terk edilen binalar zamanla bakımsızlıktan çürümeye başladı. Binaların ne olarak kullanılacağına dair bir karar verilemezken 18.10.2009 tarihinde, A-Blok çatısında bilinmeyen bir nedenle çıkan bir yangın sonucunda (13), kompleks kullanılamaz hale geldi (bkz. Resim 3). Böylece uzun yıllar verem hastalığına karşı verilen mücadelenin kilit taşlarından biri olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk sanatoryumu hazin bir sona ulaşmış oldu.

Kaynaklar

1) Gökçe Tİ. *Heybeliada Sanatoryumu Kuruluş ve Gelişimi 1924-1955*, İstanbul: T.C. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, Heybeliada Sanatoryumu Neşriyatı; 1957.

2) *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararları (1928 ve sonrası): Tarih: 13.7.1932, Sayı: 13101, Dosya: 197-47, Fon Kodu: 30.18.1.2*

3) Özgen ZS. *Heybeliada Sanatoryumu 50. yılında*. İstanbul: Hilal Matbaası; 1974.

4) *Heybeliada Sanatoryumu Kadınlar Pavyonu açıldı*. Milliyet Gazetesi, 28.10.1955.

5) Erem AR. (sözlü görüşme, İstanbul, 27.07.2010)

6) *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararları (1928 ve sonrası): Tarih: 2.3.1932, Sayı: 12319, Dosya: 242-123, Fon Kodu: 30.18.1.2*

7) *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararları (1928 ve sonrası): Tarih: 5.5.1952, Sayı: 3/14957, Dosya: 27-400, Fon Kodu: 30.18.1.2*

8) *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararları (1928 ve sonrası): Tarih: 3.9.1941, Sayı: 165332, Dosya: 199-90, Fon Kodu: 30.18.1.2*

9) *Sanatoryum bir tarihti*, Radikal Gazetesi, 18 Ekim 2005; Erişim tarihi: 23.07.2010, erişim adresi: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=167278>

10) *İstanbul Tabip Odası. Hekim Rehberi 1990*. İstanbul: Dosya Yayıncılık; 1990, s.94.

11) *Sanatoryum çökecek!*, Hürriyet Gazetesi, 01.12.1999; Erişim tarihi: 23.07.2010, erişim adresi <http://hursariv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNews.aspx?id=-116635>

12) *Heybeliada Sanatoryumu boşaltıldı Anadolu Ajansı Bülteni*, 10.10.2005, Erişim tarihi: 23.07.2010, erişim adresi: <http://www.tumgazeteler.com/?a=1075222>

13) *Heybeliada Sanatoryumu kül oldu*, Hürriyet Gazetesi, 19.10.2009, Erişim tarihi: 23.07.2010, erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12720693.asp>